

ARAPLARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE TARİHİ BİR ESER: EŞ ŞÜZÜR-ÜZ ZEHEBİYYE VEL KİTAİ'L AHMEDİYYE FİL LÛGATİ'T TÜRKİYYE

"Türk dilini öğreniniz çünkü onlar için uzun sürecek egemenlik vardır."
[Hz. Muhammed (sav)]

Efecan KARAGÖL* , Aslı AÇIKGÖZ** , Şevnan AYDOĞAN***

Özet

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin geçmişinde öğretim daha çok eserler üzerinden öğrencinin kendi çabalarıyla gerçekleşecek biçimde yapılmıştır. Bu nedenle yabancı dil olarak Türkçe öğretimi geçmişten günümüze dil öğretimi kaynağı bakımından zengindir. Özellikle Mısır sahasında yazılan eserlerin ayrı bir yere sahip olduğu söylenebilir. "Eş Şüzür-üz Zehebiyye Vel Kitai'l Ahmediyye Fil Lûgati't Türkiyye" Molla Salih tarafından Mısır Kadısı Şerif Muhammet el-Hüseynî el-Cemazi'nin oğlu Ahmet'e Türkçe öğretmek için neşredilmiştir. Eserin yazılış tarihi belli olmamakla birlikte Mısır'ın Devlet-i Aliyye hakimiyeti zamanında ve XVII. yüzyılda yazıldığı düşünülmektedir. Molla Salih Türkçeyi bilen ve öğreten bir hoca olarak belirli bir kişiye yönelik bu eseri yazmıştır. Hatta bu durumu "Bu risale, ezberlenen bilgilerin bir araya getirilmesiyle oluştu." diyerek vurgulamaktadır. Başlangıç seviyesine yönelik oluşturulan eser, içeriğinde dil bilgisi konuları ve sözcükler ihtiva etmektedir. Eser, dört bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler "kol, rükün" olarak ifade edilmiştir. Her bölümün içinde bablar şeklinde konular işlenmiştir. Eserde dil bilgisi-çeviri yöntemi baskındır. Ayrıca öğretime yönelik dil ve yönergeler mevcuttur. "Şüzür"da kullanılan dilin öğretilmesi, dil ile kültürün verilmesi, öğrencinin öğreneceği kadar bilginin verilmesi, sözcük öğretimi, ders işleme tekniği ve dil bilgisi sıralamasının önemi; bir seferde tek yapıyı sunma, basitten karmaşığa somuttan soyuta gitme gibi dil öğretimindeki genel ve temel ilkelerin izleri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kıpçak sahası, Araplara Türkçe öğretimi, Eş Şüzür-üz Zehebiyye vel Kitai'l Ahmediyye fil Lûgati't Türkiyye, Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi.

A HISTORICAL WORK IN TURKISH TEACHING TO ARAB: ES SUZÜR-UZ ZEHEBIYYE VEL KİTAİ'L AHMEDİYYE FİL LÛGATİ'T TURKEY

Abstract

In the past, teaching Turkish as a foreign language was carried out mostly through students' efforts. Therefore, teaching Turkish as a foreign language has rich language teaching resources from the past to the present. It can be said that, especially, works written in the field of Egypt have a special place. "Eş Şüzür-üz Zehebiyye Vel Kitai'l Ahmediyye Fil Lûgati't Türkiyye" was published

* Doç. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, efecankaragol@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0331-8009

** Yüksek lisans öğrencisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, aslililkanacikgoz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6129-1003

*** Yüksek lisans öğrencisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, sevnanozturk@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4605-1025

by Mullah Salih to teach Turkish to Ahmet, the son of Egyptian judge Sharif Muhammet al-Huseyni al-Cemazi. Although the date of writing the work is unknown, it was during the reign of the State-i Aliyya of Egypt and in the XVII. It was thought to have been written in the 19th century. Molla Salih, as a teacher who knows and teaches Turkish, wrote this work for a specific person. In fact, he said, "This treatise was created by bringing together the information memorized." he emphasizes. The work created for the beginner level contained grammar topics and words in its content. This study consisted of four parts. The grammar-translation method was dominant in this study. In addition, language and instruction for teaching were also available. eaching the language used in "Şüzür", giving language and culture, giving information as much as the student will learn, the importance of teaching vocabulary, lesson processing technique and grammar order; The traces of general and basic principles in language teaching such as presenting one structure at a time, going from simple to complex, concrete to abstract are seen.

Keywords: Kipchak field, teaching Turkish to Arabs, Eş Şüzür-üz Zehebiyye vel Kitai'l Ahmediyye fil Lûgati't Türkiyye, Teaching Turkish as a foreign language.

Extended Abstract

In this article, the features of the work named Eş Şüzür-Üz Zehebiyye Vel Kitai'l Ahmediyye Fil Lûgati't Türkiyye, which was published by Molla Salih to teach Turkish to Ahmet, son of Egyptian judge Şerif Muhammet el-Hüseyinî el-Cemazî, are introduced and the work is in a foreign language. Evaluated in terms of teaching Turkish. When the works written in the Kipchak Period are examined in general, it is understood that foreign language teaching is taken as a basis. In works in which the grammar translation method was dominant, Turkish teaching was carried out with the individual efforts of the authors. In this period, when Turkish as a foreign language was not taught systematically, it was seen that the target audience of the works, except for Eş-Şüzür-üz Zehebiyye vel-Kitail Ahmediye fil-Lugat-it Turkey.

In the first part of the study, starting with Divanı Lûgati't Türk, which is accepted as the beginning of teaching Turkish as a foreign language, brief information about important studies on this subject is provided. Then, the research questions regarding the work that was the subject of the study are listed. The research questions were as follows.

1. What are the general features of the work?

"Eş-Şüzür-üz Zehebiyye vel-Kitail Ahmediyya fil-Lugat-it Türkiye (Şüzür)" can be translated into contemporary Turkish as "Ahmediyye Chapters and Golden Pieces on Turkish".

2. What is the language teaching method of the work?

This study consisted of four parts. These parts are expressed as "arm, rukn". The topics in the form of chapters were covered in each chapter. In the first 14 pages of the work, the foreword, the features of the book, the way it was written, the way it was translated, the transcription system, and the information of the other copies are given. When the subjects in the work are examined, it is clear that the grammar translation method is dominant.

3. What are the characteristics of the work in terms of general and basic principles of foreign language teaching?

Teaching the language used in the work, giving the language and culture, giving the information as much as the student will learn, the importance of vocabulary teaching, lesson processing technique and grammar order; The traces of general and basic principles such as presenting one structure at a time, going from simple to complex, concrete to abstract are seen.

4. What is the vocabulary of the work?

Six hundred and ten words were included in the study. These words are listed alphabetically.

5. How is the additional staff of the work?

The work is limited in terms of production and inflectional suffix teaching. The reason for this limitation can be considered as addressing the basic level of the work.

6. What are the features of sentence teaching in the work?

Ninety-six sentences were included in the analysis. The sentences were first written in Arabic and then in Turkish. Sentences are usually in the form of dialogues. From this perspective, it can be said that it is desirable to teach speaking skills.

Each of the research questions constituted a part of the study. While the features of the studied work were introduced, the data were supported by examples from the book. Elements such as parts of the work, language and expression features, and foreign language teaching methods were evaluated by considering the period in which they were written. In the conclusion part of the study, the importance of teaching Turkish as a foreign language of the Kipchak Period was emphasized, and it was emphasized that the work that was the subject of the study also shared this importance.

Giriş

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, bugünkü bilgiler ışığında Kaşgarlı Mahmut'un "Dîvânu Lugâti't-Türk" adlı eserine dayanmaktadır. Araplara Türkçeyi öğretmek, Türk dili ve kültürünün Arap dili ve kültüründen geri olmadığını delillendirmek, Türkçeye ve Türk kültürüne yönelik Arap dünyasında var olan olumsuz tutumu¹ değiştirmek gibi amaçlarla yazılan eser bu alanın teorik zeminini de oluşturmaktadır. Söz konusu eserden sonra yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanına hizmet eden önemli eserler Kıpçak Döneminde ortaya konulmuştur. Bu dönemde yazılan eserlerin bir kısmı dil öğretimi açısından incelenmiştir² ancak "Eş Şüzûr-Üz Zehebiyye Vel Kitâi'l Ahmediyye Fil Lûgati't Türkiyye" gibi doğrudan kişiye Türkçe öğretmek için yazılan bu eser pedagojik açıdan ele alınmamıştır.

Kıpçak Dönemi; XI-XVI. yüzyıl arasında Karadeniz'in kuzeyi ve Mısır'da yaşayan Türklerin dilini öğrenmek/öğretmek için yazılmış dil bilgisi, sözlük, sözcük listesi gibi içeriklere sahip eserlerden müteşekkildir.³ Türkçenin yabancılarla öğretimi aç-

1 S. Frederick Starr, *Kayıp Aydınlanma*, (İstanbul: Kronik Kitap, 2019), 261, 388.

2 Esra Nur Tiryaki, "Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Tarihî Bir Kaynak: "Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lûgati't Türkiyye", *Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (2011).
Gülşat Bican, "Kitâbü'l-İdrak Li Lisânü'l-Etrak'ın Yabancılarla Türkçe Öğretimi Açısından İncelenmesi", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16/44 (2019).
Yusuf Sülükçü, "Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî' Adlı Esere Yabancılarla Türkçe Öğretimi Açısından Bir Bakış", *International Journal of Language Academy*, 4/3 (2016).

3 Efecan Karagöl, Mete Yusuf Ustabulut, "Türkçe Öğretiminin Tarihçesi", *Türkçe Öğrenme ve Öğretim Yaklaşımları*, ed. Efecan Karagöl, (Ankara: Pegem Akademi, 2021), 53.

sından Kıpçak Türkçesi Dönemi eserleri önemli bir halka oluşturmaktadır. Özellikle Mısır bölgesindeki Memluk Devleti'nin kurucularının Türk olması, devlet yönetiminde Türklerin etkin bulunması Türkçenin Araplar tarafından öğrenilmek istenmesine zemin hazırlamıştır. Codex Cumanicus, Kitabü Bulgati'l-Müştak Fi Lugâti't-Türk ve'l Kıfçak, Kitab-ı Mecmu-i Tercüman-ı Türkî ve Acemî ve Mongolî, El-Kavaninü'l-Külliyeli Zabtî'l Lügati't Türkiyye, Et-Tuhfetü'z Zekiyye Fi'l Lugati't Türkiyye, Kitabü'l İdrak Li-Lisanü'l Etrak, Ed-Dürretü'l Mudiyye fi'l Lugati't Türkiyye, Eş-Şüzur-üz Zehebiyye vel-Kitail Ahmediye fil-Lugat-it Türkiyye, bu dönemde yazılan eserlerdir. Türkçe öğretimi tarihinde önemli bir yere sahip olan bu gramer ve sözlüklerin bir kısmı Türkler bir kısmı ise Araplar tarafından kaleme alınmıştır.⁴

Codex Cumanicus, Kıpçak Türkçesi hakkında zengin örneklerin yer aldığı bir eserdir. Eserin yazılış amacı Hristiyan tüccarların Türkçe öğrenmesini kolaylaştırmaktır. Kıpçakların konuşma dilini yansıtan eserin yazarı bilinmemektedir. Birbirinden farklı iki defterden oluşan eserde İtalyan bölümü ve Alman bölümü vardır. İtalyan bölümü sözcük listesinden meydana gelmektedir ve 110 sayfadır. Alman bölümü ise 54 sayfadır ve sözcük listesi ile metinlerden oluşmaktadır.⁵

Cemaleddin ed-Türkî tarafından XIV. yüzyılın sonlarında veya XV. yüzyılın başlarında yazılan Kitabü Bulgati'l-Müştak Fi Lugâti't-Türk ve'l Kıfçak (Türk ve Kıpçak Kelimelerinin Türevlerinin Kitabı), Kıpçak Döneminin bir başka eseridir. Sözlük ve dil bilgisi kısımlarından oluşmaktadır. Eserin sayfa düzeni baklava dilimi biçiminde oluşturulmuştur.⁶ Eserde tematik isim ve fiillere yönelik bilgiler de bulunmaktadır.

Kitab-ı Mecmu-i Tercüman-ı Türkî ve Acemî ve Mongolî (Türkçe, Farsça ve Moğolcanın Bütün Çevirmenlerinin Kitabı), adlı eserin yazarı bilinmemektedir. Kitapta temalar dâhilinde isim ve fiiller yer almaktadır. Kitabın, temel seviyede Türkçe öğrencilerine yönelik olarak hazırlanmış bir yabancılarla (Araplara) Türkçe öğretimi kitabı olarak tanımlanmasının daha isabetli olacağı düşünülmektedir.⁷

El-Kavaninü'l-Külliyeli Zabtî'l Lügati't Türkiyye (Türk Dilinin Genel Kuralları) adıyla bilinen eserin XV. yüzyıl başlarında Kahire'de yazıldığı tahmin edilmektedir. Eserde sözlük bölümü yoktur, sadece dil bilgisi açıklamaları vardır. Ancak dil bilgisi içinde zaman zaman sözcük listelerine yer verilmiştir.⁸

Et-Tuhfetü'z Zekiyye Fi'l Lugati't Türkiyye (Türk Diline Temiz Bir Armağan), sözlük ve dil bilgisi bölümlerinden oluşmaktadır. Sözlük bölümü tematik ve alfabetiktir. Eserin yazılış tarihi bellirsizdir.

4 Nurşat Biçer, *Türkçe Öğretimi Tarihi*, (İstanbul: Kesit Yayınları, 2017), 86.

5 Biçer, *Türkçe Öğretimi Tarihi*.

6 Ahmet Bican Ercilasun, *Türk Dili Tarihi*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2004), 392.

7 Yusuf Sülükçü, "Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî' Adlı Esere Yabancılarla Türkçe Öğretimi Açısından Bir Bakış", *International Journal of Language Academy*, 4/3 (2016), 68.

8 Ercilasun, TDT, 393.

Kitabü'l İdrak Li-Lisanü'l Etrak (Türklerin Dilini Anlama Kitabı), Esirüddin Ebu Hayyan tarafından 1312'de yazılmıştır. Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla Arapça yazılmış olan eser, günümüzde geçerliliğini sürdüren dil bilgisi kurallarının ve söz varlığının belirli bir kısmının içinde yer aldığı büyük öneme sahip tarihi bir kaynaktır.⁹ Sözlük ve dil bilgisi olmak üzere iki bölümden oluşan eserde Kıpçak Türkçesini Araplara öğretmeyi amaçlamaktadır.

Ed-Dürretü'l Mudiyye fi'l Lugati't Türkiyye (Türk Dilinin Parlayan İncisi), Araplara Kıpçak Türkçesi öğretmek amacıyla yazılan sözlük ve konuşma kılavuzu kitabıdır. Yazıldığı yer, tarih ve eserin yazarı hakkında bilgi yoktur. Konuşma öğretimine ve tematik sözcük listelerine önem verilmiştir.¹⁰

Kıpçak Döneminde yazılan eserler genel olarak değerlendirildiğinde doğrudan yabancı dil öğretiminin esas alındığı anlaşılmaktadır. Dil bilgisi çeviri yönteminin hâkim olduğu eserlerde yazarların bireysel çabaları ile Türkçe öğretimi yapılmıştır. Sistemli bir biçimde yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin yapılmadığı bu dönemde Eş-Şüzur-üz Zehebiyye vel-Kitail Ahmediye fil-Lugat-it Türkiye haricindeki eserlerin hedef kitlesinin yetişkinler olduğu ifade edilebilir. Eserlerin genel özelliği dil bilgisi ve sözcük listelerine yer verilmiş olmasıdır. Bazı eserlerde tematik sözcük listelerinin olması günümüzdeki söz varlığı öğretimi yaklaşımlarıyla benzerlik göstermektedir.¹¹

"Kıpçak", "Kıpçak Dönemi eserleri", "yabancı dil olarak Türkçe öğretimi" ve "Araplara Türkçe öğretimi" anahtar sözcükleriyle YÖK Tez Tarama, TR Dizin ve DergiPark veri tabanlarında yapılan tarama sonucu bazı araştırmaların olduğu görülmüştür. Biçer (2011)¹², yüksek lisans tezinde Kıpçak Döneminde yazılan yedi farklı eseri yabancı dil olarak Türkçe öğretimi açısından değerlendirmiştir. Tiryaki (2011)¹³, "Yabancılar Türkçe Öğretiminde Tarihî Bir Kaynak: 'Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't Türkiyye' " adlı makalesinde dönem eserlerinden Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't Türkiyye'yi incelemiştir. Eserin yöntemi, sözcük listeleri, türleri ve sayıları, ekleri ile diyalogları değerlendirilmiştir. Bican (2019)¹⁴, "Kitabü'l-İdrak Li Lisânü'l-Etrak'ın Yabancılar Türkçe Öğretimi Açısından İncelenmesi" başlıklı makalede adı geçen eserdeki sözlük, morfolojik ve sentaksla ilgili malzemeleri ortaya koymuştur. Sülükçü (2016)¹⁵, "Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî Adlı Esere Yabancılar Türkçe Öğretimi Açısından Bir Bakış" başlıklı makalesinde eseri ses özelliklerinin öğretimi, tematik isimler, ekler ve çekimler, soru eki, isim cümlesi, isim çekim ekleri,

9 Gülşat Bican, "Kitabü'l-İdrak Li Lisânü'l-Etrak'ın Yabancılar Türkçe Öğretimi Açısından İncelenmesi", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16/44, 361.

10 Tiryaki, "Yabancılar Türkçe Öğretiminde Tarihî Bir Kaynak".

11 Karagöl, E ve Ustabulut, M. Y., *Türkçe Öğretiminde Tarihçesi*.

12 Nurşat Biçer, *Kıpçak Dönemi Eserlerinin Yabancılar Türkçe Öğretimi Açısından İncelenmesi* (Erzurum: Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 163.

13 Tiryaki, "Yabancılar Türkçe Öğretiminde Tarihî Bir Kaynak".

14 Bican, "Kitabü'l-İdrak Li Lisânü'l-Etrak"

15 Yusuf Sülükçü, "Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî"

hâl eklerinin bir kısmı, işaret ve soru zamirleri, bazı edatlar ve soru edatları bağlamında analiz etmiştir. Aynı yazar¹⁶ “Memlukler Döneminde Mısır’da Araplara Türkçe Öğretmek Amacıyla Yazılmış Türkçe Öğretimi Kitaplarının Karşılaştırmalı İncelemesi” konulu makalesinde döneme ait beş farklı eseri karşılaştırmıştır. Baskın (2012)¹⁷, “Eş-Şüzürü’z-Zehebiyye Vel-Kitai’l-Ahmediyye F’l-Lugati’t-Türkiyye (Sözlükbilimsel Bir İnceleme)” başlıklı doktora tezinde esere yönelik sözcük ve sözlük temelli bir inceleme yapmıştır.

Yukarıda belirtilen araştırmalarda bu çalışmanın konusu olan “Eş-Şüzur-üz Zehebiyye vel-Kitail Ahmediye fil-Lugat-it Türkiye”ye yabancı dil olarak Türkçe öğretimi açısından yer verilmemiştir.¹⁸ Buradan hareketle araştırmamızın amacı Molla Salih tarafından yazılan “Eş-Şüzur-üz Zehebiyye vel-Kitail Ahmediye fil-Lugat-it Türkiye” adlı eseri yabancı dil olarak Türkçe öğretimi açısından incelemektir. Belirtilen amaçla ilgili detaylı bilgilere ulaşmak için aşağıdaki sorular belirlenmiştir:

- 1- Eserin genel özellikleri nelerdir?
- 2- Eserin dil öğretim yöntemi nedir?
- 3- Yabancı dil öğretiminin genel ve temel ilkeleri bakımından eserin özellikleri nelerdir?
- 4- Eserin sözcük kadrosu nasıldır?
- 5- Eserin ek kadrosu nasıldır?
- 6- Eserde cümle öğretimi özellikleri nelerdir?

Bu makalede yukarıdaki sorulardan hareketle “Eş-Şüzur-üz Zehebiyye vel-Kitail Ahmediye fil-Lugat-it Türkiye” adlı eser yabancı dil olarak Türkçe öğretimi bağlamında tanıtılmış ve incelenmiştir.

1. Eserin genel özellikleri nelerdir?

“Eş-Şüzur-üz Zehebiyye vel-Kitail Ahmediye fil-Lugat-it Türkiye (Şüzur)” “Türkçeye Dair Ahmediyye Bölümleri ve Altın Parçalar” olarak günümüz Türkçesine çevrilebilir. Atalay, eserin iki nüshasının bulunduğunu ifade etmektedir. İlki Mısır’da

16 Yusuf Sülükçü, “Memlukler Döneminde Mısır’da Araplara Türkçe Öğretmek Amacıyla Yazılmış Türkçe Öğretimi Kitaplarının Karşılaştırmalı İncelemesi”, *International Journal of Language Academy*, 5/7, 423.

17 Sami Baskın, Eş-Şüzürü’z-Zehebiyye Vel-Kitai’l-Ahmediyye F’l-Lugati’t-Türkiyye (Sözlükbilimsel Bir İnceleme) (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 489.

18 Prof. Dr. Zeki Kaymaz tarafından “5. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu”nda “Araplara Türkçe Öğretimi Tarihine Genel Bir Bakış Eş Şüzürüz Zehebiyye Örneği” başlıklı bildiri sunulmuştur. Ancak sempozyum sekreteryasıyla yapılan görüşmede söz konusu sempozyuma ait özet ve tam metin bildiri kitapçıklarının yayımlanmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Bildirinin tam metni Prof. Dr. Zeki Kaymaz tarafından yazarlara ulaştırılmıştır.

hicri 1047 (M 1631) tarihinde çekilmiştir ve 13,5x19,5 santimetre ölçüsünde 42 yapraklık bir eserdir. İkinci nüsha, 15x20,5 santimetre ölçüsünde 40 yapraktan ibarettir. Bu nüshanın tarihi bilinmemektedir.¹⁹ Atalay, yazılarından hareketle birinci nüshasının bir Arap, ikinci nüshanın da bir Türk tarafından çekilmiş olduğuna hamletmiştir.²⁰ Atalay'dan farklı olarak Baskın'ın²¹ belirttiğine göre eser günümüze değin çok sayıda çoğaltılmış ve yirmi nüshaya ulaşmıştır.

“Şüzur”, Mısır'da kadılık görevinde bulunan Şerif Muhammet el-Hüseynî el-Cemazî'nin Ahmet adındaki oğluna Türkçe öğretmek için Molla Salih tarafından yazılmıştır.²² Molla Salih, Mısır'daki Eşrefiyye Medresesi müderrisi olarak görev yapmış ve kendisinin Türk olduğu anlaşılmaktadır. Bu görüşü destekler nitelikte yazara “Şeyhu'l-Ervâm”, “Türklerin şeyhi, yani ileri geleni/yaşlısı” dendiği anlaşılmaktadır.²³

Yazarın Türk coğrafya sahasını gezdiği, İstanbul'u dahi gördüğü, hicri 1029 (M 1613) yıllarında yaşadığı Atalay tarafından verilen bilgilerden anlaşılmaktadır.²⁴ Molla Salih'in eğitimci kimliğine yönelik Baskın²⁵ aşağıdaki bilgilere yer vermektedir:

Görüldüğü gibi 17. yüzyılda Osmanlı tebaasında, Türk olmayanların Türkçe, Türk olanların da Arapça ve Farsça öğrenme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yaşayan ve Molla Salih olarak ünlenmiş Bin Muhammed Salih, Irak, Mısır, Anadolu ve Rumeli'yi dolaşmış ve halkın bu beklentilerine uygun eğitsel faaliyetlerde bulunmuştur.

Yukarıdaki bilgilerin ışığında hem yazarın yaşadığı dönem hem de birinci nüshanın tarihi dikkate alınırca “Şüzur”, Mısır sahasında Devlet-i Aliyye (Osmanlı Devleti) hâkimiyeti zamanında yazılmıştır. Nitekim Memluk Devleti 13 Nisan 1517 tarihinde Yavuz Sultan Selim Han tarafından Devlet-i Aliyye topraklarına dâhil edilmiştir.²⁶

Yazar, eğitici rolünden dolayı yakın çevresinden böyle bir eseri yazması konusunda çok fazla rica aldığını, Mısır Kadısı Şerif Muhammet el-Hüseynî el-Cemazî'nin ricasını geri çeviremediğini ve oğlu Ahmet'e Türkçe öğretmek için bu eseri yazdığını beyan etmiştir.²⁷ Yazar, eserin yazımında “Ahteri, Mirkat, Mi'met 'ul'lah, Halimi, Şihah-i 'Acem, Şihah'ul-beyan, Cevahir 'ul-ukud, Tuhat 'ul-adab va Silsiat 'uz-zahab,

19 Molla Salih, *Eş-Şüzur-üz Zehebiyye vel-Kitail Ahmediyye fil-Lugat-it Türkiye*, (Çev. Besim Atalay), (İstanbul: Üçler Basımevi, 1949), IV.

20 Molla Salih, age, V.

21 Sami Baskın, *Eş-Şüzürü'z-Zehebiyye Ve'l-Kitai'l-Ahmediyye Fî'l-Lugati't-Türkiyye* (Sözlükbilimsel Bir İnceleme), (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 489.

22 Molla Salih, *Şüzur*, IV.

23 Molla Salih, *Şüzur*, VI.

24 Molla Salih, *Şüzur*, VI.

25 Sami Baskın, “17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi Ve Bin Muhammed Salih”, *Studies of the Ottoman Domain*, 1/1 (2011), 32.

26 İsmail Yiğit, “Memlükler”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/memlukler#1> (18.01.2023).

27 Molla Salih, *Şüzur*, VI.

Nişab iş-şibyan, Tuhfe-i Şahidi” ve “Tuhfe-i Husam” adlı kaynaklardan yararlanmıştır.²⁸ Ayrıca kitabımı yazdıktan sonra Endülüslü Ebu Hayyan’ın “ed-Dürretü’l-muğiyye fi’l-luğati’t-Türkiyye” adlı eserini gördüğünü ifade ederek şöyle demiştir:

Tanrı kendisinden hoşnut olsun, eserini güzel yazmış. Fakat onun bu kitabı Tatarca üzerinedir, şimdi Türk devletinin ülkesinde bu dil kullanılmayıp ancak Kefe ve Tataristan taraflarında kullanılır. Bundan başka insanlar yeni şeylere daha düşkünlüdürler. Onun için ben bu kitabımı yazmaktan vazgeçmedim.²⁹

Yukarıda belirtilen “ed-Dürretü’l-muğiyye fi’l-luğati’t-Türkiyye” adlı eserin bir yabancı dil olarak Türkçe öğretimi kitabı olduğu düşünülürse yazarın dil öğretimiyle ilgilendiği anlaşılabilir. Ayrıca yazarın “Bundan başka insanlar yeni şeylere daha düşkünlüdürler. Onun için ben bu kitabımı yazmaktan vazgeçmedim.” ifadesinden Molla Salih’in yeni şeyler/metotlar denemeyi hedeflediği sonucu çıkarılabilir. Bu kanaati destekler nitelikte yazarın, Uknûm fi Lüğati’r-Rûm (Türkçenin Esasları), Et-Türçümânu fi Lüğati Âli Osmân (Osmanlıca Mütercimi), Kâmûsu’l-Ervâm (Türkçe Sözlük)³⁰ isimleriyle dil alanında neşrettiği eserleri olduğu bilinmektedir.³¹ Ayrıca yazar Türkçeye dair bir eser yazmayı arzu ettiğini eserin ön sözünde ifade etmiştir:

Buna binâen içinde bulunduğumuz şu zamanın devleti Osmanlı devleti olup, dilinin Türkçe olması sebebiyle uzun süredir Türkçeye dair bir risâle yazmayı düşündüm. Bu konuyla ilgilenecek olan ve Türkçeyi daha iyi bilen biri olmadığından sürekli bir adımı öne doğru atarken diğer adımı geriye doğru atıyordum. (tereddüt yaşıyordum).³²

Yukarıdaki satırlarda yer alan yazarın sözleri günümüz modern dil biliminde karşılığı olan “ortak dil (Lingua Franca, geçerli dil)” ve siyaset biliminde görülen “yumuşak güç” kavramlarıyla da bağdaştırılabilir.

Ortak dil, değişik dil konuşurları arasında kullanılan ortak iletişim dili³³ olarak tanımlanmaktadır. 16-18. yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nin hüküm sürdüğü topraklarda Türkçe, ortak dil konumundaydı.³⁴ “Şüzür”da yapılan “şu zamanın devleti Osmanlı devleti olup, dilinin Türkçe olması” vurgusu Türkçenin ortak dil özelliğine işaret etmektedir.

28 Molla Salih, Şüzür, VI.

29 Molla Salih, Şüzür, VI.

30 İçinde “Rum” sözcüğü bulunan eserlerin çevirisinde bu sözcüğün yerine “Türkçe” ismi kullanılmıştır. Anadolu Selçukluları döneminde Anadolu ve Anadolu Türkleri Rum diye de isimlendirildiği için böyle bir çeviri yapılmıştır. Bu bilgiyi bizimle paylaşan, aynı zamanda eser isimlerinin çevirisi hususunda yardımcı olan Prof. Dr. Seyfullah Kara’ya teşekkür ederiz.

31 Molla Salih, Şüzür, VI.

32 Yiğit, İbn Sâlih Muhammed’in Eş-Şüzûru’z-Zehebiyye Ve’l Kitâü’l Ahmediyye Fi’l Luğati’t Türkiyye’si, 50.

33 Ahmet Kocaman-Necdet Osam, Uygulamalı Dilbilim-Yabancı Dil Öğretimi Terimleri Sözlüğü (Ankara: Hitit Basım Yayın, 2000), 60.

34 Ülker Şen, “Dil Eğitiminin Genel Kavramları”, *Dil Eğitiminin Temel Kavramları*, ed. Ülker Şen, (Ankara: Pegem Akademi, 2021), 10.

Nye (2004)³⁵ gücü, sert ve yumuşak olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Sert güç, zor ve tehdit kullanma anlamına gelirken yumuşak güç çekici olan ve cazibe yaratan güçtür. Nye'e (2004)³⁶ göre bir ülkenin yumuşak gücü başlıca üç kaynağa dayanır: Kültür, siyasi değerleri ve dış politikası. Yukarıdaki pasajda yer alan "zamanın devleti" ve "zamanın devletin dili" vurguları yumuşak gücü oluşturan kültür, siyaset ve dış politikaya işaretler. Bu nedenle Kaşgarlı Mahmut'un *Dîvânu Lugâti't-Türk'te* de yapmaya çalıştığı gibi³⁷ yabancı dil olarak Türkçe öğretimi amacıyla yazılan bazı eserler yumuşak güç unsuru taşımaktadır.

Eser, Şerif Muhammet el-Hüseyî el-Cemazî'nin oğlu Ahmet için yazılmıştır. Molla Salih eserin ön sözünde bu hususla ilgili olarak şöyle söylemektedir:

Kader beni, başkaları için numûne olan adamların, seyahatlerinde varmak istedikleri yere sürükleyince benden, kalbin meyvesinde ve gözün karasında yeri olan çocuğuna hocalık yapmamı talep etti. Bu çocuktan maksadım mutlu, akıllı ve muvaffak olmuş olan efendim Ahmet'tir. Bu talebe, ziyadesiyle kulak verip, itâat ederek uydum. Kendimde bu talebe karşı koyma gücü bulamadım. Böylece ona öğretmeye ve anlatmaya başladım. Başladığım şeyi sürdürdüm. Masterları ve onlardan türeyen kelimeleri yazarak Arapça ve Türkçe isimlerin tezgâhında ördüm ve bitirene değin devam ettim. Bu risale, ezberlenen bilgilerin bir araya getirilmesiyle oluştu. İçerdiği konuları telaffuz edilenlere göre sıraladım. Onu Türkçeye dâir altın parçacıklarına çevirdim. Arzulanan ve ümit edilen, (bu risâlenin) kabul gözüyle incelenmesidir.³⁸

Mısır'da görevli bir kadının oğlu için yazılan bu eserin başlangıç düzeyinde olduğu ifade edilebilir. Nitekim hiç Türkçe bilmeyen bir çocuğun söz konusu olması bu düşüncüyü desteklemektedir. Ayrıca Yiğit³⁹, eser üzerinde yaptığı morfolojik incelemede eserin başlangıç seviyesindeki öğrencilere temel dil bilgisi kurallarını öğretmek amacıyla yazıldığını ifade etmiştir.

2. Eserdeki dil öğretim yöntemi nedir?

Şüzur, dört bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler "kol, rükün" olarak ifade edilmiştir. Her bölümün içinde bablar şeklinde konular işlenmiştir. Eserin ilk on dört sayfasında ön söz, kitabın özellikleri, yazılış şekli ve çeviride tutulan yol, çeviri yazı sistemi ve diğer nüshaların bilgilerine yer verilmiştir. Eserdeki bölüm ve bablar aşağıda sıralanmıştır:

35 Nye, J. S., *Soft Power*. (PublicAffairs., 2004), 5.

36 Nye, J. S., *Soft Power*, 11.

37 Efcan Karagöl, Dilek Yıldırım Bilgen, "Dîvânu Lugâti't-Türk'te Kullanılan Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri", *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Yaklaşım ve Yöntemler*, ed. Latif İltar-Cihat Burak Korkmaz, (Ankara: Pegem Akademi, 2023), 3.

38 Mustafa Yiğit, *İbn Sâlih Muhammed'in Eş-Şüzûru'z-Zehebiyye Ve'l Kıta'ül Ahmediyye Fi'l Lugati't Türkiyye'si (Morfolojik İnceleme Ve Metin)* (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 50.

39 Yiğit, İbn Sâlih Muhammed'in Eş-Şüzûru'z-Zehebiyye Ve'l Kıta'ül Ahmediyye Fi'l Lugati't Türkiyye'si, 2.

Birinci Kol: Bu kolda türemiş sözcükler sekiz babdan oluşmuştur. Bunların da cennetin kapılarına denk geldiği söylenmiştir.

• Birinci Bab: Bu bölümde çeşitli fiillerin -mek, -mak mastarıyla çekimlerine yer verilmiştir.

• İkinci Bab: Çeşitli fiillerin emir çekimine örnek verilmiştir.

• Üçüncü Bab: Emir kipinin olumsuzluğu ele alınmıştır.

• Dördüncü Bab: Geçmiş zaman kipi işlenmiştir.

• Beşinci Bab: Geniş zaman kipi anlatılmıştır.

• Altıncı Bab: Fiilden isim yapan ek ele alınmıştır.

• Yedinci Bab: Kiplerde olumsuzluk eki ele alınmıştır.

• Sekizinci Bab: Fiillerde çokluk eki kullanımı anlatılmıştır.

İkinci Kol: İkinci bölümde isimler gruplandırılarak anlatılmıştır. Bu gruplandırmalar şu şekildedir:

• İnsan organlarını bildiren parça

• Yönler ve giyimler beyanındaki parça

• Yönler

• İnsan vasıfları beyanında parça

• Hayvanlara ait parçalar

• Yaban hayvanları üzerine parça

• Böceklerin beyanı üzerine parça

• Kuşlar beyanında parça

• Deniz ve deniz hayvanları ve onlarla ilgili olan şeyler beyanında parça

• Yerde ve gökte ve bu ikisinde bulunanlar hakkında parça

• Yerde, gökte ve elden geldiği kadar bu ikisinde bulunanlar hakkında parça

• Madenleri bildirme

• Birbirine karşıt ve ayrışık kelimeler beyanında parça

- Renkler hakkında parça
- Kınamalıklar beyanı hakkında parça
- Ev vasıflarının beyanı hakkında parça
- Ev takımları beyanı hakkında parça
- Savaş aygıtları beyanı
- At ve at takımları beyanı
- Ev takımlarından
- Yemişler ve bitkiler beyanındadır
- Taneler beyanında
- Sütler beyanı
- Zanaatlar beyanı

Üçüncü Kol: Ayrışık zamirler, işaret isimleri, edatlar ve izafetler anlatılmıştır. Bu bölümün alt başlıkları aşağıdaki gibidir:

- Zamirler beyanı
- İsmi zahir beyanı
- Bitişik zamirler beyanı
- İşaret isimleri
- Harf-i cerler beyanı
- İzafet terkibi
- Sayılar

Dördüncü Kol: Arapça ve Türkçe arasında kullanışta ortak olan iki yüz altmış altı sözcüğe yer verilmiştir. Sözcükler, Arapça ve Türkçe biçiminde iki dilli sunulmuştur. Bu bölümde yer verilen ortak sözcükler aşağıda sıralanmıştır:

A

Abanos, Acem, Adem, Afyon, Akik, Akreb, Allah, Anason, Anber, Arab, Arslan, Atlas, Attar, Ayet

B

Baklavet, Bakrac, Balık, Bamye, Baraş, Bazincan, Bellur, Benc-Şenbe, Benefsec, Besbase, Beytu'ş-şa'r, Bin, Bişkir, Bohur, Boza, Buğday Ayası, Bulbul

C

Cahil, Cami, Cenaze, Cevariş, Cevher, Cevzu'l Hind, Ceyb, Cihar-Şenbe, Cuha, Cum'a, Cum'a-İrtesi, Cumayz, Cunub

D

Darabzan, Def, Defter, Derazi, Dere, Ders, Deve, Deyn, Dikdik, Din, Dirham, Divan, Dükkan, Dünya, Dü-Şenbe

E

Edeb

F

Fa'yidet, Feddan, Feracet, Feraset, Ferzan, Fetilet, Fikir, Filfil, Fincan, Firuz, Furun, Futa

G

Gafir, Garip, Gavga

H

Halka, Halva, Hammam, Han, Hancer, Handak, Harac, Hardal, Haremu'l ka'ba, Harf, Hasır, Hatib, Havz, Hendeset, Heriset, Hevn, Hısar, Hiyar, Hokka, Hutba, Hüdhüd

I

Iblis

İ

İbrik, İdrak, İhram, İn şa al-lah, İnnab, İnsan, İnşa, İsbanih, İsfidac

K

Ka' ba, Kadeh, Kafas, Kafile, Kafiye, Kafur, Kahve, Kal' a, Kalem, Kalkas, Kamer, Kandil, Kanun, Karanfül, Kassab, Katıran, Kebşe, Kemmun, Kervan, Kettan, Kırba, Kibrit, Kinane, Kise, Kitab, Koga, Koz, Kubba, Kur' an, Kursi, Kuzı

L

La' l, Ladün, La-İlaha İlla 'l-lah, Leymun, Lügat

M

Ma'cun, Ma'den, Mahallet, Mahzen, Makamu'l-İnsan, Makass, Makberet, Maş-rabat, Mathab, Me'muniyyet, Medreset, Mekteb, Mektub, Meluhiyyet, Menaret, Mer-can, Mersin, Mertebet, Meşhur, Mezar, Mezhab, Mihrab, Mil, Minber, Minkalet, Mirrih, Misk, Misvak, Mişra, Mushaf, Muz, Mü'ezzin, Müflis, Müşteri

N

Nabak, Nakş, Nebat, Nefes, Nerd, Nişab, Nişan, Nokta

O

Oglak, Otak

Ö

Öküz

P

Paşa

R

Raf, Rah, Rammal, Rizk, Ruşva

S

Sa' at, Sabun, Sac, Sadaka, Sahn, Sakiye, Salavat, Sanduk, Sarraf, Satl, Satr, Sebil, Sefer, Semmur, Se-şenbe, Simat, Sidk, Subye, Sulh, Sultan, Sure, Sükker

Ş

Şa' ir, Şarab, Şatranc, Şehid, Şehvet, Şemle, Şemr, Şems, Şemşir, Şerh

T

Tabut, Tac, Tahtu 's-saltana, Tannur, Tavba, Tencere, Terceman, Terkeş, Tesbih, Timsah, Tiryak, Tut, Tutya

U

Ud, Ulak, Utarid

V

Vekalet, Vesveset

Y

Yakut, Yasemin, Yay, Yek-şenbe, Yengec

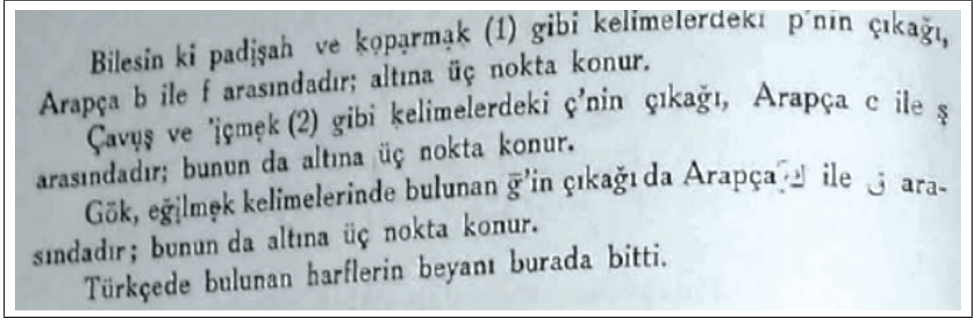
Z

Zabarcad, Zagfaran, Zahir, Zarafe, Zaranba, Zardava, Zarde, Zarif, Zarnih, Zaytun, Zencebil, Zift, Zuhul, Zuhra, Zukak, Zulm, Zumurrud

Eserdeki konular incelendiğinde dil bilgisi çeviri yönteminin baskın olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda bu yöntem ile eser arasındaki müştereklere örnekler verilmiştir:

1. Dil bilgisi çeviri yöntemi biçimbilgisi ve sözdizimi kurallarını içermektedir. Ayrıca bu yöntemde sesletim öğretimi yapılmıyorsa da başlangıçta sesletim kuralları bir özet olarak verilebilmektedir (Demircan, 2005)⁴⁰. “Şüzur”da sesletimle ilgili olarak harfler ve bazı harflerin çıkışı (mahreç, boğumlanma noktası) hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. “Türkçede 29 harf vardır. (s. 1)”, “Bilesin ki padişah ve koparmak gibi kelimelerdeki p'nin çıkışı, Arapça b ile f arasındadır; altına üç nokta konur. (s. 2)” gibi örnekler sesletime örnek olarak verilebilir.

Şekil 1. Boğumlamaya Yönelik “Şüzur”daki Bilgiler

2. Dil bilgisi çeviri yönteminde öğretim ezberedir ve bağlam dışı sözcükler, sözcük listeleri ve onların çekimleriyle başlar (Demircan, 2005)⁴¹. Ayrıca bu yöntemde hedef dilin bütün kelimeleri için ana dili karşılıklarını bulmak mümkündür (Freeman & Anderson, 2014)⁴². Bunun yanı sıra sözcükler iki dilli sözcük listeleri ve ezberlemeyle öğretilir.⁴³ “Şüzur” ezber, bağlam dışı sözcükler, ana dili karşılıkları ve sözcük listeleri bakımından oldukça zengindir.

40 Demircan, Ö., Yabancı-dil öğretim yöntemleri. (İstanbul: Der Yayınevi, 2005), 150.

41 Demircan, Ö., Yabancı-dil öğretim yöntemleri. (İstanbul: Der Yayınevi, 2005), 150.

42 Freeman, D. L. & Anderson, M., Dil öğretiminde teknik ve ilkeler. (Çev. M. Calp). (Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, 2014), 47.

43 Cihat Burak Korkmaz, “Dil Bilgisi Çeviri Yöntemi”, ed. Latif İltar-Cihat Burak Korkmaz, (Ankara: Pegem Akademi, 2023), 87.

Şekil 2. "Şüzur"daki Arapça-Türkçe Sözcük Listelerine Örnek

İKİNCİ BAB			
Türkçede Emir kipi beyanındadır			
Mastar edatı olan م مāk ve ك مēk atılarak emir kipi yapılır. Geri kalan emr-i hâzır'ın tekili olur.			
اعلم	bil	خف	kork
اقم	anla	اوقع	düş
تعلم	öğren (1)	ارى	aş
اقرا	'oku (2)	حظ	ko
اكتب	yaz	غطى	'ört
مس (3)	puyur (4)	تم	'uyu (11)
تعال	keş	اشطجع	yaş (12)
اذهب	göt (5)	احرق	yak (13)
اقعد	otur	ادخل	gir
قم	kaşık (6)	اخرج	çık
قف	dur (8)	اربط	bağla (14)
اكل	ye	حل	çöz (15)
اشرب	'iç (9)	اكنس	süpür (16)
انظر	bak (10)	احب	şaf (17)
روى	göstere	ارخى	şahvir
تكلم	söyle	اقطع	kes
قل	de	اضرب	vur (18)
ربى	beşle	اهرب	kaç (19)
اعمل	yle	اوصل	'ir (20)

Eserin ön sözünde yazar "Bu risale, ezberlenen bilgilerin bir araya getirilmesiyle oluştu." açıklamasını yapmıştır. Bu açıklama da dil bilgisi-çeviri yönteminin "ezber" yönüyle doğrudan ilgilidir.

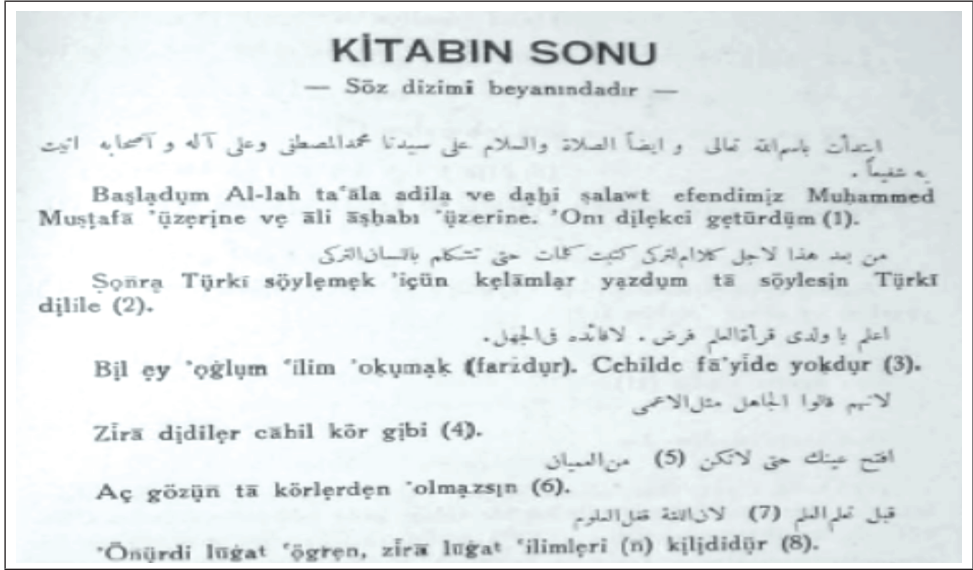
3. Dil bilgisi çeviri yönteminde kurallar tümdengelimli olarak verilir. Bu kuralların bir uygulaması olarak yabancı dilden ana dile, ana dilden yabancı dile çeviri yapılır (Demircan, 2005, s. 150). "Şüzur"da dil bilgisi kuralları tamamen tümdengelimli biçimde verilmiştir. Eserde önce kural sonra örneklendirme biçiminde çok sayıda bilgi vardır.

Şekil 3. "Şüzur"da Tümdengelimli Konu Anlatımına Örnek

DÖRDÜNCÜ BAB			
Mazi (Geçmişzaman) kipi beyanındadır.			
Türkçede geçmişzaman kipi, mastar belgesi atıldıktan sonra kelimenin sonuna esreli bir د d getirmekle olur. Bu kural şöyle de söylenebilir: Emir kipinin sonuna esreli bir د d getirilir; د d in esresinden bir ى y doğar, bunun hepsi geçmişzaman kipi olur:			
علم	bildi	كتب	yazdı
فهم	anladı	امر	puyurdu (3)
تعلم	'öğrendi	جاء	geldi
قرأ	'okudu (2)	ذهب	gitti

4. Dil bilgisi çeviri yönteminde herhangi biri dili bir başkasına çevirebilmek öğrenciler için önemli bir amaçtır (Freeman & Anderson, 2014)⁴⁴. “Şüzur”da örnek sözcük listelerinin çevirisinin yanı sıra “Söz dizimi beyanındadır” bölümünde Arapça ve Türkçe cümlelere yer verilmiştir.

Şekil 4. “Şüzur”da Arapça-Türkçe Cümle Çevirilerine Örnek

5. Bu yöntemde öğrenme, hedef dil ve ana dili arasındaki benzerliklere dikkat etme yoluyla kolaylaşır (Freeman & Anderson, 2014)⁴⁵. “Şüzur” hedef dil ile ana dili arasındaki ortak sözcüklere ilişkin başlı başına bir bölüm içermektedir. Söz konusu ortak sözcüklerin listesine yukarıda yer verilmiştir.

44 Freeman, D. L. & Anderson, M., Dil öğretiminde teknik ve ilkeler. (Çev. M. Calp). (Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, 2014), 46.

45 Freeman, D. L. & Anderson, M., Dil öğretiminde teknik ve ilkeler. (Çev. M. Calp). (Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, 2014), 47.

Şekil 5. “Şüzür”daki Türkçe İle Arapça Arasındaki Ortak Sözcüklere Örnekler

DÖRDÜNCÜ KOL (- RÜKÜN)			
Türkçe ile Arapça arasında kullanışta ortak kelimeler beyanındadır. Bu kol, alfabe sırasıyla yapılmıştır (1).			
— — — — — elif harfi — — — — —			
آية	*Al-lâh	افيون	Afyon
آية	Ayet	انسون	Anşon (5)
ان شاء الله	In şâ' al-lah (2)	اسباج	Isbanib (4)
ادراك	Idrak	اسيداع	Isfidac
انشا	Inşâ	احرام	Ihrâm
اطلاس	Atlâs (3)	آدم	Âdem (4)
ابريك	Ibrîk	ادب	Edeb (4)
اطرظن (4)	(?)	اتوس	Abaşos
اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمداً رسول الله	Aşhadu an lâ-ilâha illâ anna Muhammeden rasulu	اولاق	*Ulak (4)
انسان	İnsân (4)	ابليس	Iblis (4)
اوتق	*Otâq (6)		
— — — — — b harfi — — — — —			
بشفع	benefsec	بشكير	bişkir
بذبحان (7)	bazincan	بيل	bulbul
جاميه	bamyet	برش	baraş
بن	bin	بقلاده (8)	baklave
بسياسه	besbâset	بشور	boşur (9)

Dil bilgisi-çeviri yönteminin baskın olmasının yanı sıra eserde kullanılan dil ve yönergeler de öğretime yöneliktir. Örneğin, “Bunu böyle bildikten sonra olumlu geçmiş zaman üzerine ‘ñ ك’ getirerek ikinci şahıs tekilini meydana getirirsin.” ifadesi pedagojik bir ifadedir. Bu hususla ilgili olarak Atalay⁴⁶, “Aş-uzur ‘uz-zahabiyat, Türk dilinin kurallarını açıklamak ve dilin niteliğini göstermek için yazılmış değildir; ancak öğretmelik bir varlıktadır.” açıklamasını yapmıştır.

3. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin genel ve temel ilkeleri bakımından “Şüzür”ün özellikleri nelerdir?

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin çeşitli genel ve temel ilkeleri vardır.⁴⁷ “Şüzür”da kullanılan dilin öğretilmesi, dil ile kültürün verilmesi, öğrencinin öğreneceği kadar bilginin verilmesi, sözcük öğretimi, ders işleme tekniği ve dil bilgisi sıralamasının önemi; bir seferde tek yapıyı sunma, basitten karmaşığa somuttan soyuta gitme gibi genel ve temel ilkelerin izleri görülmektedir. Belirtilen ilkelerin “Şüzür”daki varlıkları aşağıda açıklanmıştır:

- Kullanılan dilin öğretilmesi

Kullanılan dilin öğretilmesi ilkesi yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin nihai amaçlarından biridir. Dil öğretiminin iletişime dönük olmasıyla da ilgili olan bu ilkenin “Şüzür”da izleri görülmektedir. Eserde ele alınan konu ve sözcükler kullanılan

46 Molla Salih, Şüzür, V.

47 Erol Barın, “Yabancılar Türkçe Öğretiminde İlkeler”, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, 1, (2004), 19-30.

dilin öğretimine yöneliktir. Örneğin mastar, emir kipi, geçmiş ve geniş zaman, olumsuzluk, çokluk vb. konuların yer alması, tematik isimlere yer verilmesi belirtilen özelliğine yöneliktir.

- Dil ile kültürün verilmesi

“Şüzür”da Türkçe öğretimiyle birlikte Türk kültürünün unsurlarına da yer verilmiştir. “İnsan organları, yönler ve giyimler, insan vasıfları, madenler, renkler, ev vasıfları, ev takımları vb.” alanlara yönelik verilen sözcükler örnek olarak ifade edilebilir.

- Öğrencinin öğreneceği kadar bilginin verilmesi

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi bir plan dâhilinde ve öğrencilerin anlayabileceği biçimde aşamalandırılarak yapılmalıdır. “Şüzür”, kol (rükün) ve bablara ayrılmıştır ki eserde bir plan ve basamaklandırma olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bazı konular kendi içinde önce-sonra ilişkisi taşımaktadır. “Türkçe emir kipi beyanındadır.” ve “Nehiy (=emr’in olumsuz) beyanındadır” konuları örnek olarak gösterilebilir. Farklı bir örnek olarak sayıların “Birler, Onlar, Yüzler, Binler, On Binler” biçiminde sırasıyla verilmesi zikredilebilir. Eserin belirtilen özellikleri aynı zamanda “ders işleme tekniği ve dil bilgisi sıralamasının önemi” ile “bir seferde tek yapıyı sunma” ilkeleriyle de ilgilidir.

- Sözcük Öğretimi

“Şüzür” sözcük öğretimi bakımından kıymetli bir eserdir. Eserdeki konuların öğretiminde çok sayıda örnek sözcük listelerine yer verilmiştir. Bu sözcüklerin sunumunda hedef dil ve kaynak dil karşılaştırması yapılmıştır. Eserdeki “İkinci Kol (=Rükün) ve “Dördüncü Kol (=Rükün)” kısımları sözcük öğretimi bakımından ayrı bir yere sahiptir. “İkinci Kol”da tematik sözcük öğretimi hedeflenirken “Dördüncü Kol”da Türkçe ile Arapça arasındaki ortak sözcüklere yer verilmiştir. Bunun yanı sıra eserin ilk bablarında yer verilen örnek fiiller, genellikle beden diliyle gösterilebilecek türdendir (okumak, yazmak, gelmek, oturmak, kalkmak, içmek, işitmek, süpürmek, açmak, korkmak, kesmek, söylemek, üfürmek vs.). Eserin bu özelliği basitten karmaşığa somuttan soyuta gitme ilkesini de karşılamaktadır.

4. Eserin sözcük kadrosu nasıldır?

“Şüzür”da altı yüz on sözcüğe yer verilmiştir. Bu sözcükler aşağıda sıralanmıştır:

A

açdı, açma, açmak, ayla, ağladı, ağlama, ağlamak, ağırsı, ağırsırma, ağırsırmak, al, alda, aldadı, aldama, aldamak, aldı, alma, almak, anla, anladı, anlama, anlamak, ansırdı

(aksırdı), arttı, artır, artırma, artırmak, asmak, aşıkara etmek, at, atdı, atma, atmak, avla, avladı, avlama, avlamak, azarla azarladı azarlama azarlamak.

B

bağışla, bağışladı, bağışlama, bağışlamak, bağla, bağladı, bağlama, bağlamak, bak, bakdı, bakma, bakmak, barış, barışdı, barışma, barışmak, başla, başladı, başlama, başlamak, bat, batdı, batma, batmak, besle, besledi, besleme, beslemek, beze, bezedi, bezeme, bezemek, biçdi, biçme, biçmek, bil, bildi, bilme, bilmek, bin, bindi, binme, binmek, bişir, bişirdi, bişirme, bişirmek, bitir, bitirmek, bitürdi, bitürme, bog, boğazla, boğazladı, boğazlama, boğazlamak, boğmak, boğdı, bul, buldı, bulma, bulmak, bük, bükdi, bükme, bükmek.

Ç

çagır, çağırdı, çağırma, çağırmak, çekdi, çekiş,, çekişdi çekişme, çekişmek, çekme, çekmek, çeyne, çeynedi, çeyneme, çeynemek, çık, çıkar, çıkardı, çıkarma, çıkıdı, çıkma, çıkmak, çöz, çözdü, çözme, çözmek.

D

daldı, dalma, dalmak ,datdı, datma, dayan, dayandı, dayanma, dayatmak, de, dedi, değme, değmek, değdi, del, deldi, delme, delmek, deme, demek, devşir, devşirdi, devşirme, devşirmek, dik, dikdi, dikme, dikmek, diledi, dilek eyle, dilek eyledi, dilek eyleme, dilek eylemek, ditre, ditredi, ditreme, ditremek, doğur, dogurdu, doğurma, doğurmak, dokandı, dokanma, dokmak, doku, dokudı, dokuma, dokunmak, doldur, doldurdu, doldurma, doldurmak, dökdi, dökme, dökme, dön, döndü, dönme, dönmek, döse, dösedi, döseme, dösemek, dur, durdı, durma, durmak, düş, düşdi, düşme, düşmek.

E

eğlenmek, ekdi, ekmek, eksil, eksildi, eksilme, eksilmek ele,eledi, eleme, em, emdi, emme, emmek, esnemek, eyle, eyledi, eyleme, eylemek, ezberle, ezberledi, ezberleme, ezberlemek.

G

geçdi, geçme, geldi, gelme, gelmek, get, getdi, getmek, getürdi, getürme, getürmek, gey, geydi, geyme, geymek, gir, girdi, girme, girmek, gitme, gizle, gizledi, gizlemek, göm, gömdi, gömme, gömmek, gördi, görme, görmek, göster, gösterdi, gösterme, göstermek, götür, gül, güldü, gülme, gülmek.

H

horla, horladı, horlama, horlamak.

I

ırladı, ırlama, ırlamak, ısır, ısırıldı, ısırma, ısırılmak, ısıtı, ısıtma, ısıtmak, ısla, ıslatdı, ıslatma, ıslatmak, ısmarla, ısmarladı, ısmarlama, ısmarlamak.

İ

iç, içdi, içme, içmek, in, inan, inandı, inanma, inanmak, incin, incindi, incinme, incinmek, indi, inme, inmek, ir, irdi, irla, irme, irmek, iste, istedi, isteme, istemek, işe, işedi, işeme, işemek, işitme, işitmek, işitti, ivmek.

K

kablamak, kaç, kaçdı, kaçışmak, kaçma, kaçmak, kaldur, kaldurdu, kaldurma, kaldurmak, kalk, kalkdı, kalkma, kalkmak, kapa, kapadı, kapamak, katlandı, katlanma, katlanmak, kayna, kaynadı, kaynama, kaynamak, keçmek, kel, kes, kesdi, kesme, kesmek, ko, kodı, kokla, kokladı, koklama, kokmak, koma, komak, kopar, kopardı, koparma, koparmak, koparvir, kork, korkdı, korkma, korkmak, kurtar, kurtardı, kurtarma, kurtarmak.

N

nazlan, nazlandı, nazlanma, nazlanmak.

O

Oku, okudı, okuma, okumak, oldu, olma, olmak, otur, oturdu, oturma, oturmak, oynadı, oynama, oynamak.

Ö

ög, ögdi, ögme, ögmek, öğren, öğrendi, öğrenme, öğrenmek, ögsür, ögsürdü, ögsürme, ögsürmek, öl, ölç, ölçdi, ölçme, ölçmek, öldür, öldürdü, öldürme, öldürmek, öp, öpdi, öpme, öpmek, ört, örtü, örtme, örtmek.

P

piç, puyur, puyurdu, puyurma, puyurmak.

S

saç, saçdı, saçma, saçmak, sag, sagdı, sagma, sagmak, sakın, sakındı, sakınma, sakınmak, sakla, sakladı, saklama, saklamak, salıvir, sardı, sarkdı, sarkıt, sarkıtma, sarkıtmak, sarma, sarmak, satdı, satma, satmak, satun al, satun aldı, satun alma, satun almak, savutdı, savutma, say, saydı, sayma, saymak, sekirtmek, ser, serdi, serme, sermek, sev, sevdi, sevitmek, sevme, sevmek, sıç, sıçdı, sıçma, sıçmak, sildi, silme, silmek, sinürmek, sor, sordı, sorma, sormak, sovtutmak, soydı, soymak, sög, sögdi, sögme,

sögmek, söndür, söndürdi, söndürme, söndürmek, söyle, söyledi, söyleme, söylemek, süpür, süpürdi, süpürme, süpürmek, sürdi, sürme, sürmek.

Ş

şiş, şişdi, şişme, şişmek.

T

tal, tart, tartdı, tartma, tartmak, tasalanmak, tat, tatmak.

U

uç, uçdı, uçma, uçmak, ugrula, ugruladı, ugrulama, ugrulamak, unut, unuttı, unutmama, unutmak, utan, utandı, utanma, utanmak, uyu, uyudu, uyuma, uyumak.

Ü

üfür, üfürdi, üfürme, üfürmek, üründüle, üründüledi, üründüleme, üründülemek.

V

vir, virdi, virme, virmek, vur, vurdu, vurma, vurmak.

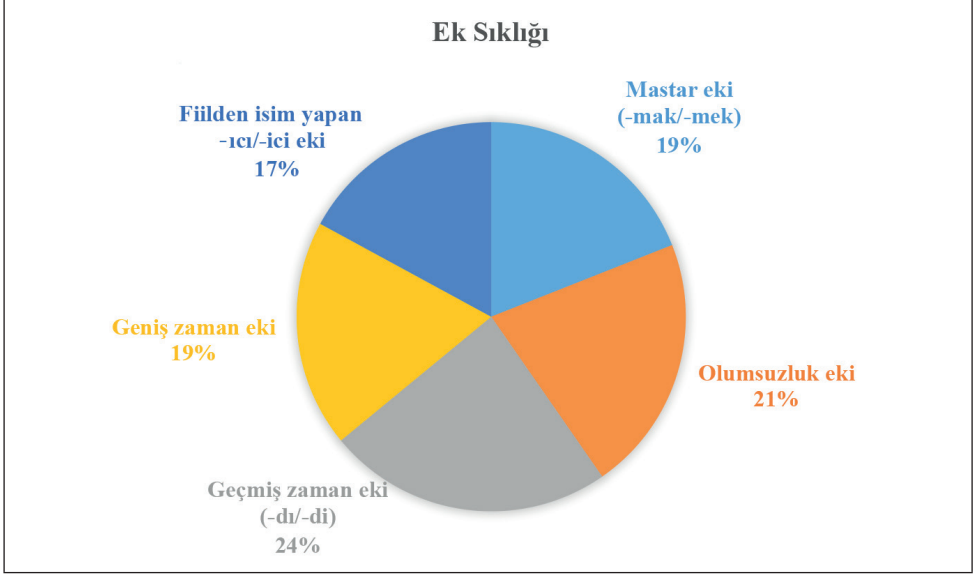
Y

yak, yakdı, yakma, yakmak, yala, yaladı, yalama, yalamak, yalan, yalandı, yalanlama, yalanlamak, yap, yapdı, yapma, yapmak, yar, yaratmak, yardı, yarma, yarmak, yat, yatdı, yatma, yatmak, yaz, yazdı, yazma, yazmak, ye, yedi, yelmek, yeme, yemek, yık, yıkıldı, yıkılma, yıkmak, yırt, yırttı, yırtma, yırtmak, yorulmak, yudı, yugur, yugurdu, yugurma, yugurmak, yumak, yun, yut, yutdı, yutma, yutmak, yüz, yüzdi, yüzme, yüzmek.

5. Eserin ek kadrosu nasıldır?

“Şüzur” yapım ve çekim eki öğretimi bakımından sınırlıdır. Bu sınırlılığın nedeni olarak eserin temel seviyeye hitap etmesi düşünülebilir. Eserdeki ek sıklığına aşağıdaki şekilde yer verilmiştir:

Şekil 6. “Şüzur”daki Ek Sıklığı

Eserde en çok geçmiş zaman eki (-dı/-di) kullanılmıştır (f=222). Bu eki sırasıyla olumsuzluk eki (f=200), mastar eki (f=178), geniş zaman eki (f=177) ve fiilden isim yapım eki -ıcı/-ici (f=160) takip etmektedir.

6. Eserde cümle öğretimi nasıldır?

“Şüzur”da “Kitabın Sonu -Söz dizimi beyanındadır-“ başlığıyla çeşitli cümlelere yer verilmiştir. Bu bölümün başlıca özellikleri şöyle sıralanabilir:

1. Toplam doksan altı cümleye yer verilmiştir.
2. Cümlelerin önce Arapçası sonra Türkçesi yazılmıştır.
3. Cümleler genellikle diyalog biçimindedir. Buradan hareketle konuşma becerisi öğretimi yapılmak istendiği ifade edilebilir.

Sabaha ne okursın ey oğlum sen bana

Kâfiyet okurum ve lügat ve edeb kitapları

Zira ilim talibleri dükeli bu kitapları oku(r)lar

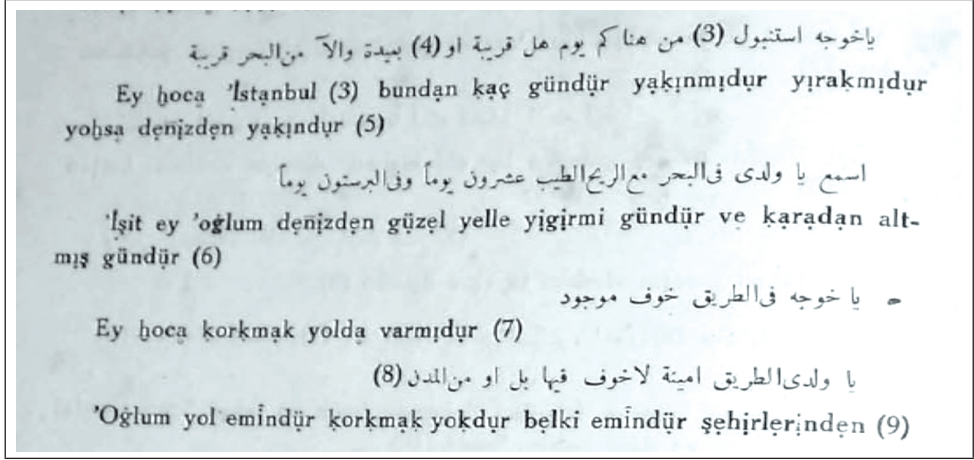
Sen ey gözüm aydınlığı bu Şüzuru'z-zahabiyyat risaletündür onı güzel tut ve ezberle Türki anlamak için ve Türki dilin söylemek için.⁴⁸

48 Molla Salih, Şüzur, 61.

4. Eserdeki cümle ve diyaloglar incelendiğinde konuların genellikle “ilim, ahlak, İstanbul” ve “dil/lügat/Türkçe öğrenimi” olduğu ifade edilebilir.

5. Cümlelerde geniş ve geçmiş zaman, emir ve istek kipi, emir kipinin olumsuzu, soru edatı kullanımının olduğu görülmektedir. İstek kipi ve soru edatı haricinde diğer dil bilgisi konularının eserde öğretimi yapılmıştır.

Şekil 7. “Şüzur”daki Cümlelere Örnek

Sonuç

Kıpçak Dönemi, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi bakımından önemli ve velut bir dönemdir. Bu dönemde birbirinden farklı yazarlar, dil öğretimi hedefleyen değişik eserler ortaya koymuştur. Eserlerde dil bilgisi ve sözcük listelerinin hâkim olduğu ifade edilebilir. Dönem eserleri içinde doğrudan bir çocuğa yönelik olarak yazılması ve bu özelliğin de eserin adında vurgulanması bakımından “Eş-Şüzur-üz Zehebiyye vel-Kitail Ahmediye fil-Lugat-it Türkiye” farklı bir yere ve öneme sahiptir.

“Türkçeye Dair Ahmediyye Bölümleri ve Altın Parçalar” olarak çevirisi yapılabilen “Şüzur”, Mısır’daki bir kadının Ahmet adındaki oğlu için düzenlenmiştir. Dil ve Türkçe öğretimiyle ilgilendiği belirlenen Molla Salih, Devlet-i Aliyye’nin Mısır hâkimiyeti zamanında yaşamış ve eserini yazmıştır. Eserin yazımında Molla Salih, çok sayıda eseri görmüş ve incelemiştir. Yazarın ifadesiyle o zamanın devletinin dili Türkçe öğrenimine talep vardır ve bu talep ortak/geçerli dil ile yumuşak güç kavramlarını aklı getirmektedir. Eser, ezberlenen bilgilerin bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur.

“Şüzur” başlangıç düzeyinde Türkçe öğretimi amacıyla yazılmıştır. Eserdeki baskın dil öğretim yöntemi dil bilgisi-çeviridir. Eserdeki ana bölümler rükün/kol, alt bölümler de bab olarak isimlendirilmiştir. İlk rükünde fiillerin çekimi, ikinci rükünde

tematik isimler, üçüncü rükünde zamir, edat, izafet ve sayılar, dördüncü rükünde ise Arapça ve Türkçe arasındaki ortak sözcükler yer almıştır. Dil bilgisi-çeviri yönteminin özelliklerine koşut olarak eserde ezber amaçlı iki dilli sözcük listeleri mevcuttur. Kurallar baştan verilmiş, örnekleme sonradan yapılmıştır ki dil bilgisi-çeviri yönteminde sık kullanılan tümdengelim özelliği eserde bolca yer almaktadır. Ayrıca örnek cümlelerin yer aldığı son bölümde cümleler önce Arapça sonra Türkçe olarak verilmiştir. Bunun yanı sıra “Şüzur”da basit yönergelerin/yönlendirmelerin olduğu da görülmektedir.

Kullanılan dilin öğretilmesi, dil ile kültürün verilmesi, öğrencinin öğreneceği kadar bilginin verilmesi, sözcük öğretimi, ders işleme tekniği ve dil bilgisi sıralamasının önemi, bir seferde tek yapıyı sunma ve basitten karmaşığa somuttan soyuta gitme gibi yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin çeşitli genel ve temel ilkelerinin izleri eserde görülmektedir.

Kaynakça

1-Kitaplar

- Demircan, Ömer. *Yabancı-Dil Öğretim Yöntemleri*. İstanbul: Der Yayınevi, 2005.
- Ercilasun, Ahmet Bican. *Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- Freeman, D. L. & Anderson, M., *Dil Öğretiminde Teknik ve İlkeler*. (Çev. M. Calp). Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Karagöl, Efecan-Ustabulut, Mete Yusuf. “Türkçe Öğretiminin Tarihçesi”, *Türkçe Öğrenme ve Öğretim Yaklaşımları*, ed. Efecan Karagöl, Ankara: Pegem Akademi, 2021.
- Karagöl, Efecan-Yıldırım Bilgen, Dilek. “Dîvânu Lugâtî't-Türk'te Kullanılan Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri”, *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Yaklaşım ve Yöntemler*. ed. Latif İltar-Cihat Burak Korkmaz, Ankara: Pegem Akademi, 2023.
- Kocaman, Ahmet-Osam, Necdet. *Uygulamalı Dilbilim-Yabancı Dil Öğretimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Hitit Basım Yayın, 2000.
- Korkmaz, Cihat Burak. “Dil Bilgisi Çeviri Yöntemi”, *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Yaklaşım ve Yöntemler*. ed. Latif İltar-Cihat Burak Korkmaz, Ankara: Pegem Akademi, 2023.
- Nurşat Biçer, *Türkçe Öğretimi Tarihi*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2017.
- Nye, J. S., *Soft Power*. PublicAffairs., 2004.
- Salih, Molla. *Eş-Şüzur-üz Zehebiyye vel-Kitail Ahmediye fil-Lugat-it Türkiye*, (Çev. Besim Atalay), İstanbul: Üçler Basımevi, 1949.
- Starr, S. Frederick. *Kayıp Aydınlanma*, İstanbul: Kronik Kitap, 2019.
- Şen, Ülker. “Dil Eğitiminin Genel Kavramları”, *Dil Eğitiminin Temel Kavramları*, ed. Ülker Şen, Ankara: Pegem Akademi, 2021.

2-Makaleler

- Barın, Erol. "Yabancılara Türkçe Öğretiminde İlkeler", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 1, (2004), 19-30.
- Baskın, Sami. "17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi ve Bin Muhammed Salih", *Studies of the Ottoman Domain*, 1/1 (2011), 31-42.
- Bican, Gülşat. "Kitabül-İdrak Li Lisânü'l-Etrak'ın Yabancılara Türkçe Öğretimi Açısından İncelenmesi", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16/44 (2019), 359 – 376.
- Esra Nur Tiryaki, "Yabancılara Türkçe Öğretiminde Tarihî Bir Kaynak: "Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't Türkiyye", *Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Araştırmaları Dergisi*, 1/1 2011.
- Sülükçü, Yusuf. "Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türki ve Acemî ve Mugalî Adlı Esere Yabancılara Türkçe Öğretimi Açısından Bir Bakış", *International Journal of Language Academy*, 4/3 (2016), 67-76.
- Sülükçü, Yusuf. "Memlukler Döneminde Mısır'da Araplara Türkçe Öğretmek Amacıyla Yazılmış Türkçe Öğretimi Kitaplarının Karşılaştırmalı İncelemesi", *International Journal of Language Academy*, 5/7 (2017), 423-436.

3- Bildiriler

- Kaymaz, Zeki. "Araplara Türkçe Öğretimi Tarihine Genel Bir Bakış Eş Şüzürüz Zehebiyye Örneği". *5. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*.

4-Tezler

- Baskın, Sami. *Eş-Şüzûrû'z-Zehebiyye Ve'l-Kıtai'l-Ahmediyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye (Sözlükbilimsel Bir İnceleme)*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Mustafa Yiğit, İbn Sâlih Muhammed'in Eş-Şüzûrû'z-Zehebiyye Ve'l Kıtâ'ül Ahmediyye Fi'l Lugati't Türkiyye'si (Morfolojik İnceleme ve Metin). Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Nurşat Biçer, *Kıpçak Dönemi Eserlerinin Yabancılara Türkçe Öğretimi Açısından İncelenmesi*. Erzurum: Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

5-İnternet Kaynakları

- Yiğit, İsmail. "Memlukler", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim 18 Ocak 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/memlukler#1>